

УДК 81'243

© Матюха Г. В., Балтрамсьонете К. А., 2016 р.

<http://orcid.org/0000-0001-9304-1810>

<http://orcid.org/0000-0002-3769-7281>

Матюха Г. В., Балтрамсьонете К. А.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ
УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНШОМОВНИХ
МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті висвітлено проблему організації навчально-виховного процесу з іноземної мови у старшій школі. Уточнено сутність поняття «педагогічна умова» (як особливість організації навчально-виховного процесу, що забезпечує єдність навчання та виховання, сприяє всебічному розвитку особистості, створює необхідні можливості розвитку внутрішнього потенціалу і талантів школярів, визначає кінцеві результати навчання). Обґрунтовано основні організаційно-педагогічні умови, що сприяють успішному розвитку іншомовних мовленнєвих умінь старшокласників. Доведено, що такі умови, як врахування вікових особливостей учнів, створення іншомовного середовища, максимально наближеного до реального та використання мовленнєвих ситуацій, обраних із життя учнів, спрощення складного мовного матеріалу під час пояснення і багаторазове його використання у тренувальних вправах, удосконалення системи оцінювання є найбільш дієвими у розвитку іншомовних мовленнєвих здібностей старшокласників. Представлено приклади завдань, які сприяють удосконаленню іншомовних мовленнєвих умінь старшокласників

Ключові слова: педагогічна умова, іншомовні мовленнєві уміння, старшокласники, організація навчального процесу

Матюха Г. В., Балтрамсьонете К. А. Организационно-педагогические условия совершенствования иноязычных речевых умений старшеклассников. В статье освещена проблема организации учебно-воспитательного процесса по иностранному языку в старшей школе. Уточнена суть понятия «педагогическое условие» (как особенность организации учебно-воспитательного процесса, которая обеспечивает единство обучения и воспитания, способствует всестороннему развитию личности, создаёт необходимые возможности развития внутреннего потенциала и талантов школьников, определяет конечные результаты обучения). Обоснованы основные организационно-педагогические условия, способствующие успешному развитию иноязычных речевых умений старшеклассников. Доказано, что такие условия, как учёт возрастных особенностей учащихся, создание иноязычной среды, максимально приближённой к реальной и использование речевых ситуаций,

выбранных из жизни учащихся, упрощение сложного языкового материала во время объяснения и многократное его использование в тренировочных упражнениях, совершенствование системы оценки является наиболее действенными в развитии иноязычных речевых способностей старшеклассников. Представлены примеры задач, которые способствуют совершенствованию иноязычных речевых умений старшеклассников.

Ключевые слова: педагогическое условие, иноязычные речевые умения, старшеклассники, организация учебного процесса.

Matiukha H. V., Baltramsiunietie K. A. Organizational and Pedagogical Conditions of Improvement of Foreign Language Speech Skills of Senior Students. *The problem of the organization of foreign language educational process of senior students is investigated in the article. The essence of the concept “pedagogical condition” (as a feature of the organization of educational process, which ensures the unity of training and education, promotes the full development of an individual, creates necessary opportunities for the development of inner capacities and talents of students, defines final results of the process of learning) is clarified.*

The basic organizational and pedagogical conditions which contribute to the successful development of foreign language speech skills of senior students are substantiated.

It is proved that such conditions as taking into account students’ age characteristics, the creation of a foreign language’s environment, approximated maximally to the real and the use of speech situations from the students’ lives, the simplification of complex language material during its explanation and its multiple use in training exercises, improving the evaluation system are the most effective in the development of foreign language speech abilities of senior pupils.

Examples of tasks that contribute to the improvement of foreign language speech skills of senior students are presented.

Keywords: *a pedagogical condition, foreign-language speech skills, senior students, organization of an educational process*

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в галузі освіти й розширення географії надання освітянських послуг надають можливість випускникам шкіл отримати освіту в будь-якій країні світу. Для того, щоб мати можливість не лише навчатися в іншій країні, але й бути залученим до участі у міжнародних проектах, конкурсах, конференціях тощо, випускники мають вільно спілкуватися іноземною мовою як у різних соціально-побутових сферах, так і на професійному рівні.

Аналіз актуальних досліджень свідчить про те, що проблема удосконалення навчального процесу з іноземної мови є не новою в методиці навчання. До неї звертались науковці з різним баченням її

вирішення (І. Бім, В. Бухбіндер, Г. Китайгородська, Р. Мартинова, Ю. Пассов, Г. Рогова, М. Скаткін, Н. Скляренко та ін.). Дослідниками розроблено концепції змісту навчання іноземних мов, з'ясовано ієрархію компонентів змісту іншомовної освіти, визначено принципи та методи навчання, запропоновано найбільш ефективні підходи до вивчення іноземних мов та ін.

Вивчення численних наукових праць останнього десятиріччя (О. Бражнич, Р. Бужиков, Я. Булахова І. Герасимчук, Р. Гришкова та ін.) [2; 3; 4; 6; 7] свідчить про загострення проблеми виявлення найбільш дієвих організаційно-педагогічних умов навчання іноземних мов студентами різних навчальних закладів, зокрема загальноосвітньої школи.

Аналізуючи праці, присвячені проблемі розвитку мовленнєвих умінь, нами виявлено високу зацікавленість науковців до теми. Поряд з цим, питання про підвищення ефективності навчання іншомовного мовлення учнів старших класів, зокрема виявлення педагогічних умов організації навчального процесу з іноземної мови потребує своєї конкретизації.

Мета статті. Необхідність вирішення зазначеної проблеми зумовила формування мети статті: обґрунтувати організаційно-педагогічні умови вивчення старшокласниками іноземної мови, необхідні й достатні для здійснення міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Літературні джерела надають різноманітні тлумачення поняття «умова». Її вважають філософською категорією, яка відображає певні відношення речі до тих факторів, які сприяють її виникненню й існуванню [10; 482] та називають рушійною силою будь-якого процесу, необхідною обставиною, завдяки якій здійснюється або створюється що-небудь [5; 1506; 1526].

Під педагогічними умовами розуміють обставини, що сприяють розвитку чи гальмуванню навчально-виховного процесу. Їх визначають як комплекс засобів, наявних у навчальному закладі для ефективного здійснення навчально-виховного процесу [2]. Дослідники [2; 3; 4; 7; 8] вважають, що педагогічні умови відображають залежність основних компонентів педагогічного явища від оточуючих об'єктів, їх станів тощо. Вони є особливостями організації навчально-виховного процесу, забезпечують єдність навчання та виховання, сприяють всебічному розвитку особистості тих, хто навчається, створюють необхідні можливості для виявлення та розвитку внутрішнього потенціалу і талантів учнів, визначають кінцеві результати навчання.

Спостереження за навчальним процесом з іноземної мови у школах міста Мелітополь, вивчення передового педагогічного досвіду й власний

досвід переконують, що розвиток іншомовних мовленнєвих умінь – процес складний і довготривалий. Проте, чи буде він успішним – залежить від багатьох чинників. Ми переконані, що навчальний процес з розвитку іншомовних мовленнєвих умінь старшокласників буде успішним, якщо викладачі дотримуватимуться таких організаційно-педагогічних умов навчання: враховувати вікові особливості школярів, їх запити, інтереси й мовленнєві можливості, презентувати складний навчальний матеріал у доступній цікавій формі, створювати на уроках максимально наближені до природних умови розвитку іншомовних мовленнєвих умінь й урізноманітнювати форми організації навчального процесу, піклуватися про стан комфортності учнів і всилити їм впевненість у свої сили за допомогою засобів, мотивуючих до активної участі в навчальному процесі, використовувати систему стимулюючого оцінювання. Розглянемо зазначені умови.

Враховання вікових особливостей школярів є необхідним, адже навчальний процес має відповідати природі учня. Старша школа є ключовою у процесі оволодіння учнями іншомовним мовленням, адже є завершальним етапом у навчанні. Набуті у попередні роки навички та вміння усного і писемного мовлення потрібно не лише підтримувати, а й удосконалювати. В учнів завершується формування активного словника школяра та продовжується робота з формування рецептивного. Успішне засвоєння нового мовного матеріалу більшістю старшокласників відбувається за рахунок самостійного збагачення їх словникового запасу іменниками і прикметниками різних типів; використання синонімів, антонімів, омонімів, відповідних вивченій лексиці; перетворенні вивчених лексем в їх похідні на основі правил словотворення; додавання нових дієслів у засвоєнні раніше граматичні конструкції і побудови фраз за аналогією; уживання ідіоматичних і фразеологічних зворотів.

Усне мовлення старшокласників стає більш змістовним, вмотивованим, інформативним, а тож природнішим. Сучасні старшокласники отримують велику кількість інформації з різних джерел, вони вільно оперують технічними пристроями різної складності, слідкують за змінами у технічному прогресі, обізнані у багатьох сферах життя власного соціуму, спілкуються з однолітками з різних країн.

Старшокласники прагнуть до самоствердження, відстоюють свої погляди, вибірково ставляться до дисциплін. Велике значення у старшій школі має самостійна робота. Вона сприяє удосконаленню володіння іноземною мовою через самостійне опрацювання довідкової літератури, використання різних технічних засобів навчання. Орієнтацію в

інформаційному просторі та самостійне конструювання старшокласниками своїх знань ми і враховували під час розробки завдань, спрямованих на розвиток іншомовних комунікативних умінь. Ми намагалися створити сприятливий клімат у вивченні іноземної мови. Обраний нами для вивчення навчальний матеріал містив проблемний характер та спонукав учнів до роздумів, а навчальні завдання передбачали знаходження інформації в Інтернеті, у довідковій літературі, у засобах масової інформації тощо.

Загально відомим є той факт, що старша школа – це період визначення учнями власного майбутнього. Багато майбутніх випускників відвідують додаткові курси, беруть участь у конкурсах і олімпіадах, навчаються індивідуально з метою поглиблення знань з дисциплін, з яких складатимуть ЗНО. Цією зацікавленістю старшокласників неможна нехтувати. Тому, ми давали їм завдання з підготовки певного матеріалу, презентацій, проектів з подальшим захистом і обговоренням у колективі. Такі завдання сприяли розвитку мовлення, адже старшокласникам необхідно було засвоїти чимало лексичного матеріалу, щоб доводити власну думку, аргументувати свою відповідь, сперечатися з іншими, відстоювати власну позицію. Задля цього ми використовували різні методи і форми роботи, як-от: ділові ігри, засідання «круглого столу», інтерактивні конференції, виступи-доповіді тощо.

Розвиток іншомовної мовленнєвої творчості школярів можливий за умови реальної мовленнєвої комунікації в природному мовному або в штучно створеному мовному середовищі. Створення природного мовного середовища на уроках іноземних мов неможливе. Штучне мовне середовище передбачає організацію говоріння на основі мовленнєвих ситуацій, вивчення предметів гуманітарного циклу іноземною мовою, вивчення змісту освітніх курсів іноземною мовою (методика «занурення»).

Нажаль, мовленнєві ситуації на уроках не завжди наближені до реальних, що надає неприродне спілкування. Вивчення предметів гуманітарного циклу іноземною мовою має недоліки, серед яких найбільш суттєвими вважаємо невідповідність лексико-граматичного наповнення текстів підручників з навчальних предметів реальним іншомовним мовленнєвим можливостям учнів. Це утруднює сприйняття, усвідомлення, а також, і засвоєння матеріалу, що вивчається. Серед недоліків створення мовного середовища за методикою «занурення» ми, в першу чергу, виділили порушення методики роботи над текстом, а саме – відсутність дотекстових вправ на зняття фонетичних, лексичних і граматичних труднощів тексту, які забезпечують доступність засвоєння

незнайомого мовного матеріалу більшістю учнів, по-друге, перевантаження змісту текстів освітніх курсів незнайомим лексико-граматичним матеріалом; надмірну заміну іншомовної мовленнєвої діяльності мовленнєвою діяльністю рідною мовою, що зумовлює лише «часткове занурення» в мовне середовище.

Проте, врахування зазначених недоліків у навчальному процесі з іноземної мови дозволило нам створити такі мовленнєві ситуації, які максимально наблизили старшокласників до реального позашкільного життя, значно підвищили мотивацію старших школярів до спілкування іноземною мовою, а відтак – покращили їх знання фактичного мовного матеріалу й удосконалили мовленнєві вміння.

Ці ситуації підказує нам життя. Оскільки спілкування передбачає в основному діалогічну форму комунікації, то і будували навчальний процес ми на основі цього виду мовленнєвої діяльності. Власна практика довела, що вивчення великих за обсягом текстів допомагає учням засвоїти фактичний матеріал, проте вільного спілкування з певної проблеми не забезпечує. Лише обговорення проблеми у діалогічній формі сприяло розвитку вмінь школярів ініціювати спілкування і реагувати на ініціативу інших.

Сьогодні ми спостерігаємо таку картину: учень може хвилинами розповідати навчальні теми й переказувати будь-які тексти, а спитати як пройти до певної будівлі, чи запросити друга на вечірку не вміє.

Велика кількість дослідників [2; 3; 4; 8] наголошувала на необхідності створити умови виникнення інтересу до навчання і сформуванню сам інтерес. Слідом за А. Анастасі та С. Урбіною [1], найважливішою передумовою створення інтересу до навчання ми вважаємо виховання соціальних мотивів діяльності, розуміння її значення, усвідомлення її важливості для власної діяльності. Можливість проявляти в навчанні свою розумову самостійність ми використовували як необхідну умову створення у старшокласників інтересу до змісту навчання.

Наприклад, нами були впроваджені самостійні завдання, вирішення яких вимагало від старшокласників активної пошукової діяльності, як-от: проаналізуйте недоліки і переваги мешкання у сільській місцевості і в місті, доведіть вірність обраного вами варіанту; висловіть власну думку з питання «чи можна купити щастя за гроші», наведіть приклади; доведіть, що традиційні ролі жінок і чоловіків змінюються у сучасному соціумі та інші.

Загально відомою є фраза «все наше життя – це гра». Людина, дійсно, упродовж життя постійно виконує різні ролі залежно від життєвих

ситуацій, в яких вона опиняється. Вдома, у навчальному закладі, на роботі, у магазині тощо – вона різна і поводить себе по-різному. Ми вважаємо, що у навчанні іноземної мови має бути так само – постійна зміна навчальних ситуацій сприятиме програванню учнями різних ролей, а відтак – допомагатиме їм набувати мовленнєвого досвіду вирішення цих ситуацій.

Надана нами перевага використанню ігрових технологій під час вивчення іноземної, зокрема англійської мови полягала у тому, що навчальний матеріал подавався у формі, наближеній до реального життя. Наприклад, старшокласникам було запропоновано виконати такі завдання з теми «Відпочинок»: 1. У вас є можливість відпочити тиждень у Туреччині. Зв'яжіться з туристичним агентством і замовте квитки та відпочинок у готелі. Поясніть всі свої вимоги до організації відпочинку. 2. Уявіть, що ви члени однієї родини. Оберіть варіант проведення зимових канікул із запропонованих. Доведіть правильність свого вибору. Переконайте інших членів родини, що ваш вибір – найкращий.

Ці та інші завдання дозволили старшокласникам отримати гарну основу для дослідження виникаючих із ситуації питань. Ігрова ситуація вмотивувала учнів до пошуку істини. Це, в свою чергу, передбачало використання допоміжних джерел, засвоєння додаткових мовних засобів. Власне обговорення проблеми сприяло формуванню практичних мовленнєвих навичок і умінь, розвитку логіки повідомлення, удосконаленню вміння не просто спростувати чийось думку, а обґрунтувати та аргументувати свою точку зору.

Важливим у вивченні іншомовного мовлення, на нашу думку, є подача нового навчального матеріалу. Вона має бути науковою, яскравою, але доступною. Р. Мартинова наполягає на тому, щоб весь мовний матеріал вводився і закріплювався учнями на уроці. При чому, йдеться про його багаторазове швидке вживання школярами у мовній та мовленнєвій практиці, яка організовується за допомогою виконання різних вправ [8; 52].

Повністю погоджуючись з дослідницею, ми вважаємо, що спрощення презентації складного мовного явища і знаходження форми його пред'явлення, доступної і зрозумілої для всіх присутніх, виключить непорозуміння сутності цього явища менш здібними учнями, надасть можливість всім, без виключень, учням брати активну участь в його обговоренні і засвоєнні. Складними у старшій школі, на нашу думку, є такі граматичні явища, як неособові форми дієслова (інфінітив, герундій, дієприкметник та їх комплекси).

Отже, під час пояснення цих граматичних явищ ми намагалися якомога більше прикладів навести з життя учнів. Яскрава наочність і приклади – з одного боку, і логічна побудова презентації – з іншого допомогли учням зрозуміти сутність граматичних явищ. Проте, однієї лише презентації було недостатньо. Для того, щоб мовне явище дійсно стало надбанням учня, необхідно було організовувати систематичне тренування школярів в його використанні у всіх видах мовленнєвої діяльності, поєднуючи з іншими вже добре засвоєними мовними феноменами. І в цьому випадку найкращою формою закріплення нових граматичних явищ виявилися діалоги, взяті нами з реального життя учнів.

Успішність навчання іноземних мов залежить також і від оцінювання отриманих учнями кінцевих результатів. Ця проблема ще й до тепер є невирішеною повністю. Попри затвердження і використання у сучасній практиці дванадцятибальної системи оцінювання, яка фіксує рівні навчальних досягнень учнів, поза увагою вчителя залишається активність і бажання учнів ініціювати спілкування, їх мовленнєві можливості і складність навчального матеріалу, емоційність їх мовлення, використання додаткової інформації тощо. Запропоновані критерії оцінювання враховують лише грамотність й адекватність, гнучкість і ефективність використання матеріалу, логіку побудови висловлювання, самостійність та ін.

За такою системою оцінювання не завжди можливим є створення ситуації успіху, яка б стимулювала учнів до вдосконалення їх досягнень, зокрема менш здібним. Для того, щоб в учнів зберегти стійку мотивацію до активної роботи на уроці і прагнення до удосконалення власних мовленнєвих здібностей, ми інколи уникали простої фіксації рівня результатів учнів. Поточна оцінка замінювалася аналізом успішних досягнень і сумісним з учнем обговоренням недоліків його мовлення і помилок. Таким чином ми намагалися не принижувати гідність менш здібних учнів, заохочувати їх на подальшу співпрацю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Врахування зазначених організаційно-педагогічних умов у навчальному процесі з іноземної мови сприяє успішності розвитку іншомовних мовленнєвих здібностей учнів, викликає бажання працювати й удосконалюватися. Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у порівнянні вітчизняного та зарубіжного досвіду організації навчально-виховного процесу з іноземної мови, зокрема аналізі організаційно-педагогічних умов, що забезпечують його успішність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастасі А. Психологическое тестирование / А. Анастасі, С. Урбіна. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
2. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О.Г. Бражнич. – Кривий Ріг, 2001. – 238 с.
3. Бужиков Р. П. Педагогічні умови застосування інноваційно-комунікаційних технологій на заняттях з іноземної мови на економічних факультетах // Вища освіта України. – 2006. – № 1 (додаток). – С. 134–141.
4. Булахова Я. В. Педагогічні умови навчання іноземних мов майбутніх інженерів-програмістів засобами мультимедійних програм: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Луганськ, 2007. – 20 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ – Перун, 2009. – 1736 с.
6. Герасимчук І. В. Система вправ для групового вирішення дидактичних завдань з іноземної мови / І. В. Герасимчук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_2_7.
7. Гришкова Р. О. Англomовна підготовка студентів нефілологічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії [Електронний ресурс] / Р. О. Гришкова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Педагогіка. – 2009. – Т. 108, Вип. 95. – С. 129-134. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2009_108_95_26
8. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов / Р. Ю. Мартинова. – К.: Вища школа, 2004. – 456 с.
9. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.Т.І.Сущенко (голов.ред.) та ін.]. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – Вип. 40 (93). – 520 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М.: Сов. энцикл., 1983. – 840 с.